Зміст

Передмова до українського видання 9
Історична довідка 12

Книга перша. Ксеркс 15
Книга друга. Александр 83
Книга третя. Півень 147
Книга четверта. Арета 191
Книга п'ята. Полінік 219
Книга шоста. Дієнек 279
Книга сьома. Леонід 355
Книга восьма. Термопіли 401

Подяки 429

Звитяжними в битві були всі лакедемонці й теспійці. Та найвідважнішим оголосили спартанця Дієнека, який перед початком бою з мідійцями почув від якогось трахінця, мовляв, перських лучників так багато, що коли вони стріляють, маса стріл затуляє сонце. Дієнек зовсім не збентежився через таку перспективу, а сміючись відповів: «Добре. Тоді ми битимемося в тіні».

Геродот, «Історія»

Лисиця знає багато трюків,
їжак — один, але хороший.

Архілох

Передмова до українського видання

Історія людства позначена незліченними збройними конфліктами. Війни, на жаль, часто ставали способом розв'язання, здавалося б, цілком банальних питань. Причин розпочинати їх було доволі. Люди вбивали одне одного за ресурси, території, політичні інтереси, особисту гідність, за минуле і майбутнє. Одначе війна — це не лише коли йдеться про смерть. Там, на згарищах і руїнах, у координатах екстремального для психіки стресу, знову і знову впродовж віків народжувався особливий тип людини — воїн.

Книжка Стівена Прессфілда «Вогняні брами» переносить читача на одне з найвідоміших у світовій історії полів бою — під Термопіли. Кілька тисяч греків із ядром у 300 спартанців протистояло значно численнішому війську персів — одній із найбільших армій тогочасного світу, що загрожувала Елладі та її народам. У нерівній боротьбі й кривавих боях мужні воїни Спарти до останнього боронили вузький прохід між скелею та морем, щоб не пропустити ворога. Вони свідомо обрали стояти на смерть, бо вірили в перемогу, яку згодом таки здобудуть їхні нащадки і яка була б неможливою без подвигу батьків!

Поля запеклих боїв поростали травою, біль утрати губився у швидкоплинній мінливості людського буття, пам'ять стиралася серед здогадів про історичні факти, які поступалися місцем переказам, переспівам, епічним міфам — оповідям. Поміж цих літературних жанрів і нині можна натрапити на якусь глибоку й чисту істину про справді людське. Там особиста честь має значення. Там відвага здатна бачити попри морок страхів. Там братерство — єдиний спосіб вижити. Там ведуть

особистим прикладом і здобутим авторитетом, а не химерними обіцянками.

Команда Української академії лідерства переконана: щоб вести за собою, слід навчитися здобувати. Віримо, що наше життя в наших руках, наша країна — теж. Тому не втомлюємося плекати в серцях студентів дух воїна, особи, яка віддана перемозі — над собою, над життєвими викликами, над супротивником будь-якого масштабу й калібру. Формування молодого покоління українців на цінностях воїнської звитяги й мужності залишається одним зі стратегічних пріоритетів для нашого майбутнього у вільній, квітучій і безпечній країні.

Книжку «Вогняні брами. Епічний роман про Термопільську битву» нині вивчають у військових вишах США, проте вона буде корисною не лише для військовиків, адже в ній розкрито тему ціннісного лідерства, подано алгоритм формування людини-воїна, запропоновано механізми досягнення бажаних цілей, вказано шлях до перемоги.

На прикладі лідерства розпочався український переклад книжки, коли студенти Академії загорілися ідеєю створити його для своїх наступників — і зробили це за кілька тижнів. Згодом молоді вдалося зацікавити українським перекладом і самого Стівена Прессфілда. Тепер перед вами уже фаховий переклад від «Нашого Формату».

Пропонуємо вам, як і нашим студентам під час прочитання цієї книжки, відповісти на запропоновані запитання і відшукати справжнього воїна в лабіринтах власного серця.

- Які ваші найбільші страхи? Що вам допомагає їх долати?
- У чому для вас проявляється мужність у характері людини?
- Де ваша «ахіллесова п'ята»? Як ви долаєте власні слабкості?
- Що допомагає вам стійко триматися в сучасних реаліях?
- Що змушує рухатися далі в моменти психічного виснаження?

- Про що вам говорить фраза «виконувати звичні речі за надзвичайних обставин»?
- Чи здатні ви приймати допомогу? Що дається вам легше: приймати допомогу чи надавати її? Чому?
- Якою має бути команда вашої мрії? Якою командою має бути українське суспільство, щоб подолати теперішні та прийдешні випробування?

Віримо, що цей твір зміцнить вас і надихне й надалі боротися за нашу перемогу. Бо ж перемог не дарують, їх здобувають!

Команда Української академії лідерства, квітень 2023 року

Історична довідка

Року 480 до н. е. перське військо під проводом царя Ксеркса, що налічувало два мільйони бійців, як стверджував Геродот, спорудило мости над Геллеспонтом*. І ця сила-силенна воїнів вирушила маршем підкорювати й поневолювати Грецію.

Відчайдушно намагаючись затримати ворога, дружина з трьохсот добірних спартанців вирушила до Термопільського проходу, де відстань між горами й морем така вузька, що численну піхоту і кавалерію персів можна було бодай почасти нейтралізувати. Ця елітна дружина готова була покласти життя, сподіваючись бодай на кілька днів стримати нашестя мільйонів.

Триста спартанців та їхні союзники упродовж тижня опиралися нападникам, а коли їхня зброя затупилася й потрощилася в боях, боролися «голими руками та зубами» (як писав Геродот), аж їх нарешті поконали.

Спартанці та їхні союзники-теспійці полягли всі до одного, втім, приклад їхньої героїчної самопожертви надихнув греків, які згуртувалися й восени і навесні вщент розбили персів при Саламіні та Платеях, не давши загинути ще в зародку початкам західної демократії і свобод.

У Термопілах є два монументи. Біля підніжжя сучасного пам'ятника Леоніду — спартанському царю, який поліг у битві, — викарбувана його відповідь Ксерксові, який зажадав

---

* Геллеспонт — давня назва Дарданелів, протоки між островом Галліполі та півостровом Мала Азія в Туреччині. — *Тут і далі примітки перекладачки, якщо не вказано іншого.*

від спартанців скласти зброю. Леонід відповів: «Molon Labe» («Прийшов, то візьми»).

Другий монумент, стародавній, — це необтесаний камінь із вирізьбленими на ньому словами поета Сімоніда. Мабуть, це найвідоміша у світі епітафія воїнам:

Подорожній, скажи спартанцям,
що тут ми всі полягли,
бо так звелів нам закон.

За наказом Його Величності Ксеркса, сина Дарія, Великого Царя Персії та Мідії, Царя над Царями, Царя земель, володаря Лівії, Єгипту, Аравії, Ефіопії, Вавилонії, Халдеї, Фінікії, Еламу, Сирії, Ассирії й народів Палестини; правителя Іонії, Фрігії, Вірменії, Кілікії, Каппадокії, Тракії, Македонії та Закавказзя, Кіпру, Родосу, Самосу, Хіосу, Лесбосу та Егейських островів; державця Партії, Бактрії, Каспії, Сузіани, Пафлагонії та Індії*; повелителя всіх людей від сходу та заходу сонця, Найсвятійшого, Найпреподобнішого та Найвисокопоставленішого, Непереможного, Непідкупного, Благославенного Богом Агурою Маздою** і Всемогутнього серед смертних. Так зволила Його Величність, і так записав Ґобарт, син Артабаза, його літописець:

«Отже, після славетної перемоги війська Його Величності над вишикуваними підрозділами противника на підступах до Пелопоннесу, над спартанцями та їхніми союзниками на переході до Термопіл, винищивши ворога до останньої людини і звівши трофей на честь цієї переможної битви, Його Величність у Богом дарованій мудрості зажадав поглибити знання про деякі піхотні тактики ворога, до певної міри успішно застосовані супроти військ Його Величності, і дізнатися, ким були ті воїни, які, хоч і не зв'язані васальним чи підневільним

---

* Тут перераховуються народи, країни і держави, підкорені персами і включені до складу держави Ахеменідів. — *Прим. наук. ред.*

** Агура Мазда (у грецькій традиції — Ормузд) — верховне, всеблаге божество в зороастризмі, який зазвичай вважається релігією держави Ахеменідів. — *Прим. наук. ред.*

обов'язком, зіткнувшись із нездоланними перешкодами та перед лицем неминучої смерті, з власної волі залишилися на позиціях і полягли всі до останнього.

Висловлений Його Величністю жаль із приводу втрачених знань і відповідей на питання дійшов до захисника Його Величності, бога Агури Мазди. Під колесами бойової колісниці, серед численних трупів людей, коней і в'ючних тварин, що громадилися на місці битви, відшукали вцілілого елліна (як називають себе греки), важко пораненого і ледь притомного. Його Величність наказав цілителям під страхом смертної кари вдатися до будь-яких засобів, щоб порятувати життя полоненого, і Бог уволив бажання Його Величності. Грек пережив ніч і наступний ранок. Завдяки дбайливій опіці царського цілителя за десять днів у полоненого відновилися мова і свідомість; він, хоч і прикутий до ліжка, не лише зміг говорити, а й висловив палке бажання так учинити.

Старшини, що взяли полоненого, зауважили в його зброї й одязі кілька незвичних деталей. Під бойовим шоломом вони виявили не традиційний повстяний підшоломник спартанського гоплі́та*, а шапку із собачої шкури, що її носять ілоти** — лакедемонські*** невільники, кріпаки-землероби. Натомість — і це незбагненно для воїнів Його Величності — щит і зброя полоненого були виготовлені з найкращої бронзи й інкрустовані рідкісним гіберні́йським**** кобальтом, а на шо-

---

* Гоплі́ти — важкоозброєні піхотинці.

** Ілоти — поневолене спартанцями населення Мессенії, сусідньої з Лаконікою області. — *Прим. наук. ред.*

*** Назвою «Лакедемон» елліни позначали весь поліс в області Лаконіка, що на Пелопоннесі. Спартою ж називали об'єднання п'ятьох сіл на березі Евроту, населення яких і утворило общину повноправних громадян. Із часом назвою «Спарта» почали позначати весь поліс, фактично витіснивши початковий топонім. — *Прим. наук. ред.*

**** Гіберні́я — римська назва Ірландії; саме так називав країну римський історик Тацит у книзі De vita et moribus Iulii Agricolae («Про життя й характер Юлія Агріколи»), датованій приблизно 98 роком н. е.

ломі був поперечний гребінь повноправного спартіата*, старшини.

Під час попередніх допитів виявилося, що манера розмови полоненого є сумішшю найшляхетнішої філософської й літературної мови, що свідчило про глибоку обізнаність з епічними творами еллінів, та найгрубішого, простацького жаргону, більшість якого не до снаги витлумачити навіть найкращим перекладачам Його Величності. Утім, грек зголосився перекласти ці вирази самостійно, й так і вчинив, удаючись до окремих фраз примітивною арамейською та перською мовами, які, за його словами, опанував під час морських подорожей за межі Еллади. Я, літописець Його Величності, прагнучи вберегти вуха Його Величності від непристойностей і подекуди огидних висловів, що їх уживав полонений, намагався пропускати образливі слова, щоб Його Величності не доводилося їх вислуховувати. Одначе Його Величність у Богом дарованій мудрості наказав своєму слузі тлумачити дослівно, добираючи слова і звороти, що докладно відповідають грецьким. Так я й намагався вчинити. Молюся богам, щоб Його Величність не забув про власний наказ і не винуватив свого слугу за деякі вислови поданого далі перекладу, які можуть образити (і, напевно, образять) будь-якого культурного слухача.

Записано й подано шістнадцятого дня місяця улулу** п'ятого року після сходження на трон Його Величності».

---

* Спартіати — мешканці Спарти, що володіли повними громадянськими правами.

** Тут і далі назви місяців подані за вавилонським місячно-сонячним календарем.

1

Третього дня ташріту п'ятого року царювання Їхньої Величності військо імператора перейшло південний локридський кордон*, продовжуючи нестримний марш углиб центральної Греції, й отаборилося навпроти східного схилу гори Парнас, де, як і під час багатьох інших маршів із Азії, люди і коні випили до останньої краплини всю воду з місцевих водойм.

Наведений нижче перший допит відбувся в похідному наметі Його Величності через три години після заходу сонця, по завершенні вечері й усіх двірських справ. У присутності воєначальників, радників, вартових, магів і секретарів цар наказав привести грека. Полоненого принесли в паланкіні; очі йому зав'язали, щоб не смів споглядати без дозволу Його Величність. Перед тим, як дозволити чоловікові говорити в присутності Його Величності, маг промовив закляття і здійснив ритуал очищення. Полоненого напутили звертатися не безпосередньо до Його Королівської Милості, а до старших вартових — Безсмертних**, що стоять від царя ліворуч.

Старшина Безсмертних Оронт наказав грекові назватися. І той відповів, що звати його Ксеон, син Скамандріда з Астака — міста в Акарнанії. Той чоловік Ксеон зазначив, що насамперед хоче подякувати Його Величності за збережене життя, а також висловити вдячність царським цілителям і захват

---

* Локрида — регіон Стародавньої Греції, розділений на дві частини: східну (від Термопільського проходу до кордону з Беотією) й південну (на узбережжі Коринтської затоки).

** Тисяча «Безсмертних» складали особисту гвардію перського царя, а загін «Безсмертних» вважався ядром перського війська. — *Прим. наук. ред.*

їхньою вправністю. Не підводячись із паланкіна і задихаючись через численні ще незагоєні рани легень та грудної клітини, він попередив Його Величність, що не знайомий із перським стилем бесіди і, на нещастя, обділений хистом поета й оповідача. Сказав, що історія, яку він розповість, не про полководців чи царів, бо був він не в тому становищі, щоб спостерігати за політичними інтригами великих. Він може лишень оповісти про те, як жив сам і що бачив як зброєносець у підрозділі важкоозброєної піхоти, обозний служка. Можливо, мовив полонений, Його Величність почує мало цікавого в цій оповіді пересічного бійця, «людини рядової», як висловився грек.

Відповідаючи через Оронта, старшину Безсмертних, Його Величність запевнив, що саме таку історію він прагне почути найдужче. Його Величність сказав, що вже вдосталь наслухався про інтриги великих від розвідки, а тому жадає почути «історію піхотинця».

Що за люди були ті спартанці, які на очах Його Величності за три дні перебили не менш ніж двадцять тисяч найдобірніших царських воїнів? Ким були ті солдати, кожен із яких поліг, забираючи із собою в царство мертвих по десять або, за деякими донесеннями, навіть по двадцять воїнів? Якими вони були? Кого любили? Над чим сміялися? Його Величність розумів, що вони, як і всі люди, боялися смерті. Тож яка філософія спонукала їх погодитися на неї? А найдужче, мовив Його Величність, він хотів би дізнатися про почуття цих людей, чоловіків із крові та плоті, побачених ним на полі битви, але туманно, здаля — нерозрізнені озброєні постаті, всуціль перемащені кров'ю, сховані під обладунками та шоломами.

Схиливши голову з пов'язкою на очах, полонений показав подячну молитву якомусь зі своїх богів. Він ствердив, що розповідь, яку жадав почути Його Величність, була саме тією історією, яку він міг розповісти правдиво, і саме тією історією, яку прагнув розповісти.

Безперечно, це його власна історія — і так само історія воїнів, яких він знав особисто. Та чи вистачить терпцю Його